

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС, ТА ОСІБ, ЯКІ ЛІКВІДОВУВАЛИ НАСЛІДКИ АВАРІЇ

М. П. Марцинюк, к.і.н, головний консультант відділу соціальної стратегії центру економічних і соціальних досліджень НІСД

Захист соціальних прав осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, зокрема учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, залишається одним із стратегічних напрямів діяльності українського уряду. Водночас, значна кількість проблемних питань, пов'язаних із їхнім соціальним забезпеченням, залишаються невирішеними.

Пенсійне забезпечення

Рівень пенсій осіб, постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС, ліквідаторів та осіб з інвалідністю, захворювання яких пов'язане з наслідками Чорнобильської катастрофи, з числа громадян, які відселені з зони безумовного обов'язкового відселення, залишається низьким. Варто наголосити, що середній розмір пенсійної виплати для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (без підтвердженої інвалідності), становить 3 474,28 грн¹, в той час як мінімальна заробітна плата на 1 січня 2021 р. складала 6000 грн².

Забезпечення лікування та оздоровлення

Незважаючи на те, що соціальний захист потерпілих від аварії на ЧАЕС проводиться коштом і державного, і місцевих бюджетів, одним з основних проблемних питань залишається фінансове забезпечення лікувальних потреб ліквідаторів та членів їхніх сімей. Усі, хто брав участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, потребують системного коштовного лікування, а рівень їх пенсійного забезпечення не дозволяє проходити навіть те лікування, за

¹ За даними Волинської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <https://voladm.gov.ua/new/problemi-chornobilciv-potribno-virishuvati-na-derzhavnomu-rivni/>.

² Дані Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min/>.

яке передбачається компенсування витрат з бюджетних коштів (відшкодування витрат за лікарські засоби, придбані за пільговими рецептами, відшкодування витрат за здійснене зубопротезування).

У результаті проведення медичної реформи відбулася зміна статусу медичної лікувальної установи “Київський міський центр радіаційного захисту населення міста Києва від наслідків Чорнобильської катастрофи” (Консультативно-діагностична поліклініка – м. Київ, вул. Пушкінська, 40, та стаціонар – м. Київ, вул. Кубанської України, 10) на комунальне некомерційне підприємство “Київський міський центр радіаційного захисту населення міста Києва від наслідків Чорнобильської катастрофи”. Подібна зміна статусів медичних закладів, що надають медичні лікувально-діагностичні та реабілітаційні послуги постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи відбувається по всій Україні. Центр уклав договори з Національною службою здоров’я України на медичне обслуговування громадян, але спеціалізованого окремого договору щодо надання послуг учасникам ліквідації аварії на ЧАЕС та громадянам, постраждалим внаслідок аварії на ЧАЕС, наразі він не має.

Компенсації за харчування для чорнобильців

Мінсоцполітики затвердило розміри грошової компенсації вартості продуктів харчування для громадян, віднесених до категорій 1 і 2 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на 2021 р.³ **(відповідний наказ набрав чинності 12 березня 2021 р.)**. При збільшенні рівня інфляції та підвищенні прожиткового мінімуму рівень грошової компенсації за харчування не переглядався з 2015 р. і становить, для прикладу, для чорнобильця 2 категорії – жителя м. Києва – 228 грн на місяць⁴.

Поховання

Смертність серед постраждалих від аварії на Чорнобильській АЕС та осіб, які ліквідували наслідки аварії, є значною. За інформацією Громадської організації «Союз інвалідів Чорнобиля Шевченківського району м. Києва», у 2020 р. кількість померлих з числа чорнобильців збільшилась приблизно у 6 разів (склала біля 3 тисяч осіб). У порівнянні з іншими категоріями осіб, які мають заслуги перед Українською державою, для ліквідаторів Чорнобильської АЕС законодавчо не передбачена можливість безоплатного поховання.

Нормативно-правова та фінансова база забезпечення соціального захисту чорнобильців

Аналізуючи нормативно-правові акти щодо подолання наслідків

³ Наказ Міністерства соціальної політики України від 09.02.2021 р. №74 (зареєстровано в Мін'юсті від 26.02.2021 р. за №245/35867) «Про встановлення розмірів грошової компенсації вартості продуктів харчування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, на 2021 рік». – Режим доступу: <https://docs.dtki.ua/doc/1233.435.0>.

⁴ Там само.

Чорнобильської катастрофи⁵ у сфері соціального захисту ліквідаторів та постраждалих від аварії осіб, можна зробити наступні висновки:

1. Закон «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», спрямований на захист учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та всіх громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та розв'язання пов'язаних з нею проблем медичного і соціального характеру, що виникли внаслідок радіоактивного забруднення території, **виконується державою не в повному обсязі.**

2. **Обмеженість фінансових ресурсів в Державному бюджеті України** негативно впливає на рівень забезпечення соціальних та медичних гарантій для учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та постраждалих від неї осіб.

3. Відновлення конституційних прав громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, **може відбутися у разі виконання рішень Конституційного Суду України** в результаті ухвалення низки законопроектів.

Зокрема, у парламенті зареєстровано п'ять законопроектів, спрямованих на підвищення розміру пенсійних виплат, посилення соціальних та медичних гарантій, а також відновлення раніше скасованих пільг для учасників ліквідації та інших громадян, які постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи. Найбільш важливими з них є законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо підвищення рівня пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» (№ 4555)⁶, альтернативний до нього «Про внесення змін до Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо підвищення рівня пенсійного та соціального забезпечення окремих категорій осіб» (№ 4555-1)⁷ та законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання пільг окремим категоріям громадян України, що звертаються за вчиненням консульських дій» (№ 4539)⁸.

⁵ Президент Володимир Зеленський підписав Указ «Про невідкладні заходи щодо забезпечення екологічної безпеки та підготовку заходів до 35-х роковин Чорнобильської катастрофи». Крім того, уряд повинен проаналізувати та актуалізувати законодавство щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та щодо соціального захисту постраждалих громадян, а також забезпечити контроль за ефективним використанням бюджетних коштів, передбачених на відповідні цілі. – Режим доступу: <https://president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-shodo-pidgotovki-zahodiv-do-35-h-rok-65497>.

⁶ Законопроект 4555 від 29.12.2020. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70769.

⁷ Законопроект 4555-1 від 18.01.2021. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70843.

⁸ Законопроект 4539 від 24.12.2020. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70750.

Законопроекти № 4555 та № 4555-1 спрямовані на відновлення конституційних прав громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Зокрема, вони передбачають забезпечення права на отримання державної пенсії, обчисленої з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня відповідного року, для всіх учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, осіб, які брали безпосередню участь у ліквідації інших ядерних аварій та їх наслідків, у ядерних випробуваннях, у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї і внаслідок цього стали особами з інвалідністю.

Законопроектom № 4539 встановлюються пільги окремим категоріям громадян України при сплаті консульського збору за вчинення консульських дій в закордонних дипломатичних установах України. Зокрема, передбачено такі пільги для громадян України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, віднесених до категорій 1 і 2, осіб з інвалідністю I, II груп, дітей з інвалідністю, а також врегульовується питання застосування пільги зі сплати консульського збору за оформлення паспорта громадянина України для виїзду за кордон особам, які не досягли 16-річного віку.

Також на розгляді Верховної Ради є два законопроекти щодо підвищення розміру пенсійних виплат «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» щодо підвищення розміру пенсійних виплат (№ 4031)⁹ та «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (№ 4031-1)¹⁰. Законопроектами передбачається встановлення підвищених пенсійних і компенсаційних виплат громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також скасування норми про обмеження максимального розміру пенсій чорнобильцям. За результатами розгляду профільним комітетом, 19.03.2021 р. законопроекти були повернуті суб'єктам права законодавчої ініціативи на доопрацювання у зв'язку із тим, що деякі положення законопроектів можуть призвести до неоднозначності їх застосування, що суперечить принципу правової визначеності, який полягає в забезпеченні зрозумілості правової норми та легкості її застосування¹¹.

⁹ Законопроект 4031 від 02.09.2020. – Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69806.

¹⁰ Законопроект 4031-1 від 22.09.2020. – Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70030.

¹¹ Законопроект 4031 від 02.09.2020. Висновок комітету 11.03.2012. – Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69806.